

Systeemhaat onder jongeren

Een inventarisatie en aanzet tot verklaring

Samenvatting

Dr. A.J.J. Meershoek

Dr. P.W. de Vries

Samenvatting

Sinds enige tijd worden door medewerkers van de eerstelijns hulpverlening jongeren gesignaleerd die, gedreven door fundamenteel wantrouwen tegen instituties, zich radicaal afkeren van niet alleen de overheid maar van alle maatschappelijke instellingen, uit vrees te worden gecontroleerd en gedisciplineerd. Tegen de achtergrond van de individuele gewelddadige acties als die in 2011 in Noorwegen rijst de vraag in hoeverre hier van een significant sociaal fenomeen sprake is en, als dat het geval is, hoe dit moet worden geduid en verklaard en in hoeverre dit maatschappelijke gevolgen kan hebben.

Het Institute of Governance Studies (IGS) van de Universiteit Twente heeft een snelle verkenning naar het verschijnsel systeemhaat onder jongeren uitgevoerd, met als doel de omvang, aard en mogelijke maatschappelijke implicaties van het verschijnsel vast te stellen. Dit is gedaan middels een telefonische enquête van sleutelfiguren in de frontlinie van het jeugdleven, en een literatuurstudie naar de bestaande empirisch wetenschappelijke kennis, zowel van sociaalpsychologische als van historische aard.

De volgende probleemstelling staat centraal:

Zijn er in Nederland jongeren die zich uit haat tegen ‘het systeem’ radicaal afkeren van alle instituties en maatschappelijke verbanden en, voor zover dit het geval is, hoe valt dit fenomeen met de bestaande historische en sociaalpsychologische kennis te duiden en verklaren en wat zijn de mogelijke maatschappelijke consequenties van het fenomeen?

Zulke jongeren zijn er, in beperkte aantallen. Het betreft zeer moeilijk bereikbare jongeren, met leeftijden tussen 16 en 27 jaar, die zich in een zeer los verband bewegen en zeer diverse sociale achtergronden hebben. Zij zijn niet crimineel. Hoewel in hun wereldbeeld elementen van islamitisch anti-amerikanisme/anti-occidentalisme zijn te vinden, is religie niet wat hen bindt. Hoewel een enkel geval van contact met extreemrechtse groepen werd gesignaleerd, ontbreekt bij hen de agressieve groeps cultuur. Wat hen bindt, is muziek (rap, hip hop), films en filmpjes op internet en (vermoedelijk) computergames.

De basis is een radicaal wantrouwen jegens overheid, instanties en onbekenden. Er is een gevoel underdog te zijn, en slachtoffer te zijn van complotten en samenzweringen. Op Internet worden wel films en clips bekeken maar sociale media als Hyves en Facebook worden volledig gemeden. In hun muzikale voorkeur is sprake van extreem eclecticisme: rap, hip-hop en techno wisselen elkaar razendsnel af.

Bij een eerste verkenning van radicale jeugd in het Nederlands verleden lijkt de groep systeem hatende jongeren de meeste verwantschap te vertonen met de Rode Jeugd en de Punkbeweging. Evenals de eerste is het een kleine, in los verband opererende groep die zich een radicale vorm van complot denken heeft eigen gemaakt. De sociale achtergrond van de groep systeem hatende jongeren is gemêleerd maar dat leidt er niet toe dat zij een actieve omgangsvorm met het nieuwe media ontwikkelen, zoals Provo deed, maar zich juist in zichzelf keren, beducht voor de boze buitenwereld. Hoewel in hun overtuigingen evenals in die van de Rode Jeugd een sterke drang tot destructie tot uiting komt, ontbreekt daarin bij de systeem haters een handelingsperspectief. In tegenstelling tot de Punkbeweging ontplooiën zij weinig tot geen publieke activiteiten.

Uit psychologisch onderzoek blijkt dat de behoefte aan sociale relaties belangrijk is en dat sociale exclusie een grote impact kan hebben op het individu. Het kan blijkens bovengenoemde studies leiden tot defensief gedrag, een defensieve houding en agressie. Verder blijkt dat exclusie via verminderde zelfregulatie kan leiden tot risicovoller of zelfdestructief gedrag. Hoewel het vooralsnog onbekend is of buitengesloten jongeren vatbaarder zijn voor radicale ideeën of de personen die deze verkondigen, wijzen Van den Bos, Loseman en Doosje (2009) erop dat de hang naar radicale ideeën sterker is als jongeren zich onrechtvaardig behandeld voelen of zich achtergesteld voelen.

Zowel wantrouwen als uitsluiting als gevoelens van achtergesteld zijn of oneerlijk bejegend zijn leiden tot veranderingen in de interpretatie van informatie en gedrag van anderen. Dit wijst op een mogelijke vicieuze cirkel, waarbij gevoelens van uitsluiting leiden tot wantrouwen en een defensievere houding ten opzichte van de maatschappij, en als gevolg daarvan tot veranderingen in het waarnemen van de wereld om hen heen, dat wil zeggen *counterfactual thinking* en een negatievere interpretatie van signalen vanuit de maatschappij. Deze veranderde interpretatie kan op haar beurt er weer toe leiden dat men zich gesterkt voelt in het idee dat men buitengesloten is en de wereld om hen heen niet te vertrouwen is.

Het fenomeen systeem hatende jongeren heeft al met al hoogstwaarschijnlijk een beperkte omvang maar kan gezien worden als een uitwas van een wijder verbreid wantrouwen tegen instituties onder jongeren. Gezien het beperkte aantal informanten kan hierover slechts met veel onzekerheid iets worden gezegd. Het merendeel van de bevraagde hulpverleners gaf aan, zulke jongeren niet te kennen, maar signaleerden wel een hartgrondig wantrouwen onder hun jeugdige clientèle. Een respondent bleek al zo'n jaar of zes systeem hatende jongeren te kennen; anderen konden niet exact aangeven hoe lang zij zulke jongeren reeds hadden gesignaleerd maar in elk geval minder lange tijd. Allen verklaarden dat het zeer moeilijk is met hen een vertrouwensband te verkrijgen en te onderhouden. De onbekendheid van de politie met dit fenomeen geeft aan dat systeem hatende jongeren zich in de regel niet aan criminaliteit schuldig maken.

De meeste respondenten geven aan dat de door een moderne bedrijfsvoering gestroomlijnde eerstelijns dienstverlening de jongeren sterken in de overtuiging tegenover een bedreigende macht te staan; uitgaande van de sociaalpsychologische literatuur zou hier tevens sprake kunnen zijn van een zichzelf versterkend proces. Vooralsnog is er op basis van de ons beschikbare gegevens geen directe aanleiding tot zorg op maatschappelijk niveau.